

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 343.3

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.4-2.45>

НУРУЛЛАЄВ ІЛЬКІН САДАГАТ ОГЛИ

**ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ
В БОРОТЬБІ З ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЮ ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ**

Для усіх держав, що виникли на пострадянському просторі, характерні загальні для інших країн світу тенденції розвитку та трансформації злочинності, що набуває більш організованого та транснаціонального характеру. Найчастіше злочин, розпочатий на території однієї з держав, закінчується на території іншої, а іноді вчинення таких злочинів продовжується через території декількох держав. Злочинність, особливо її організовані форми, давно вийшла за рамки національних інтересів, тому боротьба з нею можлива тільки з використанням широкого міжнародного співробітництва. Переростання національної злочинності в транснаціональну диктує вимогу об'єднання зусиль міжнародного співтовариства в боротьбі з цим небезпечним явищем. Це повною мірою стосується й України, яка активно долучилася до міжнародно-правових інструментів співробітництва у боротьбі з організованою злочинністю.

Необхідно враховувати, що чим вище рівень інтернаціоналізації злочинності, тим більш активною і багатосторонньою повинна бути взаємодія держав у боротьбі з нею. Як показує практика, найбільш успішно це відбувається в рамках міжнародних організацій. Однак перебування в таких «профільних» міжнародних організаціях врешті вимагає від держав здійснення спільної цілеспрямованої кримінально-правової політики. Саме з цим передусім пов'язані особливості багатостороннього міжнародно-правового співробітництва в боротьбі зі злочинністю, що здійснюється в межах міжнародних міжурядових організацій.

У статті досліджуються міжнародно-правові впливи на формування в Україні державної кримінально-правової політики на основі укладених міжнародних договорів у сфері боротьби з організованою злочинністю. Доведено, що прагнення України до протидії транснаціональній організованій злочинності упродовж кількох десятиліть стали визначальними чинниками її міжнародно-правового співробітництва в боротьбі з цим суспільним злом. Саме міжнародно-правове співробітництво в боротьбі з організованою злочинністю формує сучасну основу відповідних «профільних» напрямів побудови державної кримінально-правової політики. Тому для України лишається актуальним подальше врахування й використання всіх складників міжнародно-правового співробітництва через національно-правові засоби, що є запорукою її успішної співпраці з міжнародним співтовариством у протидії організованій транснаціональній злочинності.

Ключові слова: транснаціональна організована злочинність, міжнародні договори про боротьбу зі злочинністю, міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю, міжнародне кримінальне право, кримінально-правова політика держави, міжнародна кримінально-правова політика.

All post-Soviet states are characterized by trends in crime that are more common and transnational in common with other countries in the world. Most often, a crime that has been committed in the territory of one of the states ends in the territory of another, and sometimes the commission of such crimes continues through the territories of several states. Crime, especially its organized forms, has long gone beyond national interests, so combating it is possible only through the use of broad international cooperation. The escalation of national crime into a transnational one dictates the need to join forces in the international community to combat this dangerous phenomenon. This is fully relevant to Ukraine, which has been actively involved in international legal instruments for cooperation in the fight against organized crime.

It must be borne in mind that the higher the level of internationalization of crime, the more active and multilateral the interaction of States in the fight against it must be. As practice shows, this is most successful in the framework of international organizations. However, staying in such “core” international organizations ultimately requires states to pursue a common purposeful criminal policy. This is especially related to the peculiarities of multilateral international legal cooperation in combating crime within international intergovernmental organizations.

The article examines the international legal influences on the formation of the state criminal law policy in Ukraine on the basis of concluded international agreements in the field of fight against organized crime. It has been proven that Ukraine’s desire to combat transnational organized crime for several decades has been a determining factor in its international legal cooperation in the fight against this public evil. It is the international legal cooperation in the fight against organized crime that forms the modern basis of the relevant “profile” directions of state criminal policy. Therefore, it remains relevant for Ukraine to continue to take into account and use all components of international legal cooperation through national legal means, which is the key to its successful cooperation with the international community in the fight against organized transnational crime.

Key words: *transnational organized crime, international treaties on crime, international cooperation in the fight against crime, international criminal law, state’s criminal policy, international criminal policy.*

Вступ. Стан сучасної транснаціональної злочинності визначається соціально-економічними реаліями буття суспільства та держави і беззаперечно зумовлюється ситуацією, яка склалася історично. Для усіх держав, що виникли на пострадянському просторі, характерні загальні для інших країн світу тенденції розвитку та трансформації злочинності, що набуває більш організованого та транснаціонального характеру. Найчастіше злочин, розпочатий на території однієї з держав, закінчується на території іншої, а іноді вчинення таких злочинів продовжується через території декількох держав. Злочинність, особливо її організовані форми, давно вийшла за рамки національних інтересів, тому боротьба з нею можлива тільки з використанням широкого міжнародного співробітництва.

Водночас, чим вище рівень інтернаціоналізації злочинності, тим більш активною і багатосторонньою повинна бути взаємодія держав у боротьбі з нею. Як показує практика, найбільш успішно це відбувається в рамках міжнародних організацій. Однак перебування в таких «профільних» міжнародних організаціях врешті вимагає від держав здійснення спільної цілеспрямованої кримінально-правової політики. Саме з цим передусім пов’язані особливості багатостороннього міжнародно-правового співробітництва в боротьбі зі злочинністю, що здійснюється в межах міжнародних міжурядових організацій.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження міжнародно-правових впливів на формування в Україні «профільних» напрямів державної кримінально-правової політики на основі міжнародних договорів України у сфері боротьби з організованою злочинністю.

Результати дослідження. Переростання національної злочинності у транснаціональну диктує вимогу об’єднання зусиль міжнародного співтовариства в боротьбі з цим небезпечним явищем [1, с. 423]. Це повною мірою стосується України, яка активно долучилася до міжнародно-правових інструментів співробітництва у боротьбі з організованою злочинністю. Прояви транснаціональної злочинності виникали в Україні ще в підвалинах тіньової економіки колишнього СРСР наприкінці 1970-х і початку 1980-х рр. у тих суб’єктів організованої злочинності, котрі мали вихід за кордон. Важливим було те, що розвитку організованої злочинності тоді

сприяли такі фактори, як: лібералізація зовнішньоекономічної діяльності, руйнування єдиного економічного простору, відсутність ефективно охоронюваних кордонів, ослаблення держави та її інституцій, політична нестабільність, корупція. Особливістю є також те, що у процесі перебудови та стихійного переходу до ринку організовані злочинні організації використовували транснаціональні можливості, що відкривалися, для контрабандного вивозу нафтопродуктів, золота, металів, сировини, озброєння, валюти, антикваріату і творів мистецтва в інші держави, контрабандного й безмитного ввезення товарів в Україну [2, с. 1].

Щодо поняття й особливостей такого явища, як «міжнародно-правове співробітництво», то єдиного підходу в науковій доктрині не існує. Проте стосовно боротьби зі злочинністю найбільш часто при визначенні цього процесу у міждержавних відносинах користуються категорією «міжнародне співробітництво в боротьбі зі злочинністю». У деяких ситуаціях це розуміють навіть як співпрацю із забезпечення захисту особи, суспільства, держави, міжнародного співтовариства від злочинних діянь, суспільна небезпечність яких вимагає об'єднання зусиль кількох держав [3, с. 142]. Однак, як слушно наголошує М.В. Буроменський, міжнародно-правове співробітництво у боротьбі зі злочинністю поширюється на процеси уніфікації кримінального, кримінально-процесуального, пенітенціарного законодавства, на надання міждержавної правової допомоги у кримінальних справах, на процеси формування міжнародного кримінального права [4, с. 738–739]. Тому правова основа діяльності держави, міжнародної спільноти та їхніх представників у цьому напрямі повинна бути комплексною.

Цікавим інструментом міжнародного співробітництва держав у боротьбі з транснаціональною злочинністю є реалізація т. зв. кримінальної політики, яка базується на відповідних принципах, що формулюються у нормах кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого чи іншого законодавства або визначаються доктринально. Лише за такої умови – взаємного погодження правових процедур – можливе ефективне міжнародно-правове співробітництво у сфері боротьби з організованою транснаціональною злочинністю. Формою такої політики є ратифіковані міжнародні договори двох і більше держав [5, с. 134]. На нашу думку, тут можна і варто говорити саме про існування міжнародної кримінально-правової політики, тому що хіба не єдиним сенсом укладення міжнародних договорів про боротьбу зі злочинністю і створення на їх основі міжнародних міжурядових організацій є формування та юридичне закріплення єдиних наскрізних підходів (від міжнародного співтовариства до кожної окремої держави) запобігання та покарання.

Таким чином, погоджена міжнародна кримінальна політика у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності ґрунтується на взаємоприйнятних, встановлених у національному законодавстві держав принципах і нормах про такі види злочинів, їх покарання, видачу злочинців, форми й методи розкриття та розслідування таких злочинів тощо.

Сьогодні можна говорити про те, що еволюція злочинності об'єктивно створила передумови до взаємозалежності та солідарності держав у реалізації кримінальної політики. Водночас Україна має доволі обмежені можливості у протидії кримінальним загрозам, що формуються й реалізуються на різних державних територіях (транскордонній, транснаціональній злочинності, злочинам, що мають регіональний, наднаціональний чи транснаціональний елементи). Вітчизняні органи влади при здійсненні кримінального переслідування, у ході реалізації кримінальної відповідальності мають повноваження, окреслені межами внутрішньої (національної) кримінально-правової юрисдикції. Зважаючи на необхідність дотримання засад поваги державного суверенітету інших держав, їхні працівники не можуть (і не вправі), керуючись внутрішнім законодавством України, виконувати на території іноземної держави дії, спрямовані на охорону правопорядку, розкриття злочинів, збирання доказів, затримання осіб, застосування покарань тощо [6, с. 174].

Перелічені вище чинники виводять проблеми організації реагування на злочини за межі внутрішніх інтересів нашої держави та вимагають від України вживати адекватні змінам криміногенної картини світу заходи як на рівні національної правової системи, так і на міжнародно-правовому рівні. За таких умов дедалі більш актуальними стають питання розвитку міжнародного співробітництва України в «антикримінальній» сфері. Це завдання мають спільно вирішувати всі суб'єкти владних повноважень – як ті, що відповідають за нормативне забезпечення кримінальної політики України (парламент держави), так і ті, які здійснюють її практичну реалізацію (вітчизняні органи кримінальної юстиції) [7, с. 14].

Специфіка, що визначає сутність правового регулювання міжнародного співробітництва України в боротьбі з транснаціональними злочинами, зводиться до того, що ці питання одночасно

регулюються як багатосторонніми і двосторонніми міжнародними угодами за участю України, так і окремими нормами національного права України. До національно-правових норм України в цій сфері насамперед належать Конституція України, Кримінально-процесуальний кодекс України, закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, а також міжвідомчі й відомчі правові акти, які роз'яснюють і деталізують положення законодавства.

Вагомим має бути те, щоб дотримувався пріоритет норм міжнародного права над нормами національного. Це відкріє можливість застосування міжнародно-правових норм правоохоронними органами України при розслідуванні транснаціональних злочинів.

Вважаємо за доцільне зупинитися на з'ясуванні напрямів міжнародно-правового регулювання співробітництва в розслідуванні транснаціональних організованих злочинів: по-перше, шляхом визначення відповідних міжнародно-правових актів, їх класифікації; по-друге, за допомогою дослідження їх змісту, значення й співвідношення.

Міжнародно-правову основу становлять усі укладені й ратифіковані Україною, уповноваженими нею органами міжнародно-правові акти, які повністю або частково присвячені питанням співробітництва у сфері протидії транснаціональній злочинності. Згідно з ч. 1 ст. 9 Конституції України й ч. 1 ст. 19 Закону України від 29 червня 2004 р. «Про міжнародні договори України» ратифіковані міжнародні договори є невід'ємною частиною національного законодавства України, у системі якого займають чільне місце [8, с. 19]. Такими є, наприклад, двосторонні міжнародні договори, які регулюють міжнародне співробітництво України в розслідуванні злочинів з окремими державами. Такі угоди встановлюють обсяг і види правової допомоги при розслідуванні злочинів, можливість використання процесуального законодавства запитуючої сторони під час виконання доручення, умови, підстави й порядок видачі особи для карного переслідування й т. п. Наприклад, Договір між Україною й Республікою Грузія про правову допомогу і правові відносини по цивільних і кримінальних справах від 9 січня 1995 р [9], ратифікований Законом України від 22 листопада 1995 р., Договір між Україною й Федеративною Республікою Бразилія про взаємну правову допомогу по кримінальних справах від 16 січня 2002 р. [10], ратифікований Законом України від 6 березня 2003 р.

Окрім цього, для успішного співробітництва в боротьбі з транснаціональною злочинністю укладаються угоди між урядами держав (міждержавні угоди). Ряд важливих угод укладено Кабінетом Міністрів України. Наприклад, Угода між Кабінетом Міністрів України й Урядом Республіки Мальта про співробітництво у сфері правоохоронної діяльності від 9 липня 2008 р. [11], затверджена постановою Кабінету Міністрів України № 64 від 4 лютого 2009 р., Угода між Кабінетом Міністрів України й Урядом Республіки Кіпр про співробітництво в боротьбі зі злочинністю від 16 лютого 2006 р. [12], затверджена постановою Кабінету Міністрів України № 1256 від 24 жовтня 2007 р.

Окрім цього, важлива роль приділяється міжвідомчим угодам Міністерства внутрішніх справ України (наприклад, Виконавчий протокол між Міністерством внутрішніх справ України та Головним комендантом поліції Республіки Польща про виконання Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про співробітництво в сфері боротьби з організованою злочинністю від 01 березня 2007 р. [13]), а також міжвідомчим угодам Генеральної прокуратури України (Угода про правову допомогу і співробітництво між Генеральною прокуратурою України й Генеральною прокуратурою Литовської Республіки від 8 грудня 1992 р. [14], Угода про правову допомогу і співробітництво між Генеральною прокуратурою України й Генеральною прокуратурою Республіки Молдова від 6 травня 1993 р. і ін.) [15].

Крім того, МВС України уклало ряд багатосторонніх угод про взаємодію. Так, 24 квітня 1992 р. у м. Алма-Ата підписано Угоду про взаємодію міністерств внутрішніх справ незалежних держав у сфері боротьби зі злочинністю [16]. Документ встановлює основні напрями співробітництва, серед яких боротьба зі злочинами у сфері економіки, з бандітизмом, тероризмом, міжнародною злочинністю, незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин і т. п. Доцільно звернути увагу на особливості правового регулювання міжнародного співробітництва у міжвідомчих угодах. Серед вчених і практиків сьогодні немає єдності у вирішенні цього питання, оскільки одні вважають можливим віднести їх до міжнародних договорів України, на основі яких здійснюється міжнародне співробітництво, а інші дотримуються протилежної позиції. Відповідно до Положення про порядок укладення, виконання й денонсації міжнародних договорів України міжвідомчого характеру (затверджене постановою Кабінету Міністрів України № 422 від 17 червня 1994 р.) [17] міжнародні договори України міжвідомчого характеру укладаються від імені міністерств та інших центральних органів виконавчої влади з відповідними державними

органами іноземних держав і міжнародними організаціями, до компетенції яких входять питання, які регулюються договорами. Міністерства й інші центральні органи виконавчої влади, котрі уклали міжнародні договори України міжвідомчого характеру, забезпечують виконання зобов'язань Української Сторони, контролюють дотримання прав, які випливають із таких договорів для Української Сторони, і виконання іншими учасниками договору їх зобов'язань [8, с. 21].

У позитивному аспекті відзначено зусилля МВС України щодо протидії, наприклад, такому виду транснаціональної організованої злочинності, як торгівля людьми, як зі сторони Уряду України, так і зі сторони міжнародної спільноти, яка активно стежить за послідовними та рішучими кроками України на шляху подолання цього ганебного явища, що грубо порушує права і свободи співвітчизників. Незважаючи на те, що провідна роль у протидії торгівлі людьми належить безпосередньо правоохоронцям, без об'єднання зусиль усіх зацікавлених органів, урядових і неурядових організацій досягти позитивних зрушень неможливо. Лише завдяки спільній роботі у цій сфері можна забезпечити належний захист прав і законних інтересів наших співвітчизників [18, с. 63].

Проблемним аспектом запобігання торгівлі людьми є відсутність національного механізму виявлення й адаптації постраждалих від торгівлі людей, що є потужним інструментом держави щодо попередження сучасних форм работоргівлі, поновлення і захисту прав жертв, а також їх реабілітації [19, с. 290].

Висновки. Можна стверджувати, що прагнення України до протидії транснаціональній організованій злочинності упродовж кількох десятиліть викристалізуються, проходять перевірку практикою; стають визначальними чинниками міжнародно-правового співробітництва в боротьбі з цим суспільним злом. Саме міжнародно-правове співробітництво в боротьбі з організованою злочинністю формує сучасну основу відповідних «профільних» напрямів побудови державної кримінально-правової політики. Тому важливим для України лишається актуальним врахування і використання всіх складових міжнародно-правового співробітництва через національно-правові засоби, що є запорукою її успішної співпраці з міжнародним співтовариством у протидії організованій транснаціональній злочинності.

Список використаних джерел:

1. Філяніна Л.А. Міжнародне співробітництво у боротьбі з організованою злочинністю. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 417–425.
2. Вербеський М.Г. Транснаціональна злочинність : монографія / МВС України. Дніпропетровський ДУВС. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2009. 355 с.
3. Попаденко Е.В. Международное уголовное право : учебное пособие. Москва : Юриформ, 2012. 192 с.
4. Буроменський М.В. Міжнародне співробітництво України у сфері запобігання злочинності та боротьби з нею. *Правова система України: історія, стан та перспективи* : у 5 т. Харків : Право, 2008. Т. 5 : Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні / за заг. ред. В.В. Сташиса. С. 738–739.
5. Transnational Crime and Transnational Policing By James William Edward Sheptycki, York University, Toronto (September 2007). III. P. 134.
6. Зозуля Є.В. Поняття, зміст та напрямки розвитку міжнародного співробітництва правоохоронних органів України. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2010. № 1. С. 173–179.
7. Житний О.О. Міжнародне «антикримінальне» співробітництво України та протидія злочинності. *Вісник кримінологічної асоціації України*. – 2014. № 8. С. 13–23.
8. Лешукова И.В. Правовое регулирование международного сотрудничества в расследовании уголовных правонарушений по законодательству Украины Международное уголовное право и международная юстиция. 2013. № 5. С. 19–23.
9. Договір між Україною й Республікою Грузія про правову допомогу й правові відносини по цивільних і кримінальних справах від 9 січня 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268_542/.
10. Договір між Україною й Федеративною Республікою Бразилія про взаємну правову допомогу по кримінальних справах від 16 січня 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/076_005.
11. Угода між Кабінетом Міністрів України й Урядом Республіки Мальта про співробітництво в сфері правоохоронної діяльності від 9 липня 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/470_008.

12. Угода між Кабінетом Міністрів України й Урядом Республіки Кіпр про співробітництво в боротьбі зі злочинністю від 16 лютого 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/196_009.

13. Виконавчий протокол між Міністерством внутрішніх справ України та Головним комендантом поліції Республіки Польща про виконання Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про співробітництво в сфері боротьби з організованою злочинністю від 1 березня 2007 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MU07037>.

14. Угода про правову допомогу й співробітництві між Генеральною прокуратурою України й Генеральною прокуратурою Литовської Республіки від 8 грудня 1992 р. URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id200431/goals>.

15. Угода про правову допомогу й співробітництві між Генеральною прокуратурою України й Генеральною прокуратурою Республіки Молдова від 6 травня 1993. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/498_036.

16. Угода про взаємодію міністерств внутрішніх справ незалежних держав у сфері боротьби зі злочинністю від 22 квітня 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_245.

17. Постанова КМ України Про затвердження Положення про порядок укладення, виконання та денонсації міжнародних договорів України міжвідомчого характеру від 17 червня 1994 р. № 422. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/422-94-%D0%BF>.

18. Тичина Д.М. Основні напрями запобігання транснаціональній організованій злочинності в Україні. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 1. С. 59–67.

19. Небитов А.А. Загальні засади торгівлі людьми в Україні. *Митна справа*. 2010. № 6. Ч. 2. С. 289–299.